

Michael Hardt & Antonio Negri

Τμήμα Κοινωνιολογίας
Θεωρία των Κοινωνικών Τάξεων II: Σύγχρονα ρεύματα
Καθηγητής Α. Ν. Λύτρας

Καραμπαγλή Γεωργία
Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας

Hardt & Negri, λίγα λόγια

- Antonio Negri (1933- 2023): Ιταλία, καθηγητής πολιτικής φιλοσοφίας, επιρροές από Karl Marx, Michel Foucault, Jacques Derrida, Gilles Deleuze. Το όνομά συνδέθηκε με το ρεύμα του εργατισμού και το κίνημα της εργατικής αυτονομίας.
- Michael Hardt (1930-): Ουάσιγκτον, σπουδές στην εφαρμοσμένη μηχανική και στη συγκριτική λογοτεχνία, είναι καθηγητής λογοτεχνίας, φιλοσοφίας και πολιτικής επιστήμης. Συνεργασία με τον Antonio Negri στο Παρίσι (1990).

Θεματικές - θεωρητικοί άξονες στο έργο των *Hardt & Negri*

- Εργατισμός, εργάτης-μάζα, κοινωνικός εργάτης
- Μεταβάσεις κυριαρχίας.
- Η αυτοκρατορία.
- Παγκόσμια τάξη πραγμάτων.
- Το πλήθος

Ο εργατισμός

- Εργατική αυτονομία και εργατισμός σημαίνει, όχι παλεύω για κάτι, ότι η εργατική πάλη μου εναντιώνεται σε κάτι.
- Ο εργατισμός στηρίζεται σε μια θεωρία σύμφωνα με την οποία η μάζα των εργατών έχει την πρωτοκαθεδρία, μία μάζα η οποία έχει ως αφετηρία την εργατική τάξη.
- Ο εργατισμός διαχωρίζει την αφαιρετικότητα της εργασίας από την κοινωνικοποίηση της εργασίας.
- «Η αυξανόμενη αφηρημενοποίηση της εργασίας, η δημιουργία της αφηρημένης εργασίας σαν υποκειμένου της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης είναι η μοναδική βάση πάνω στην οποία οι κατηγορίες του κεφάλαιου μπορούν να συγκροτηθούν και να γίνουν αντιληπτές» (Negri, 1983, σ. 51).
- Το αρχικό κίνημα του εργατισμού διασπάστηκε τα έτη 1968-69 και δημιουργήθηκαν οι ενώσεις:
 - i. Lotta Continue: εστίαση στην πολιτική δίχως επιμονή στη θεωρητική διάσταση της δράσης.
 - ii. Potere Operaio: η δράση έχει συγκρουσιακό και θεωρητικό χαρακτήρα.

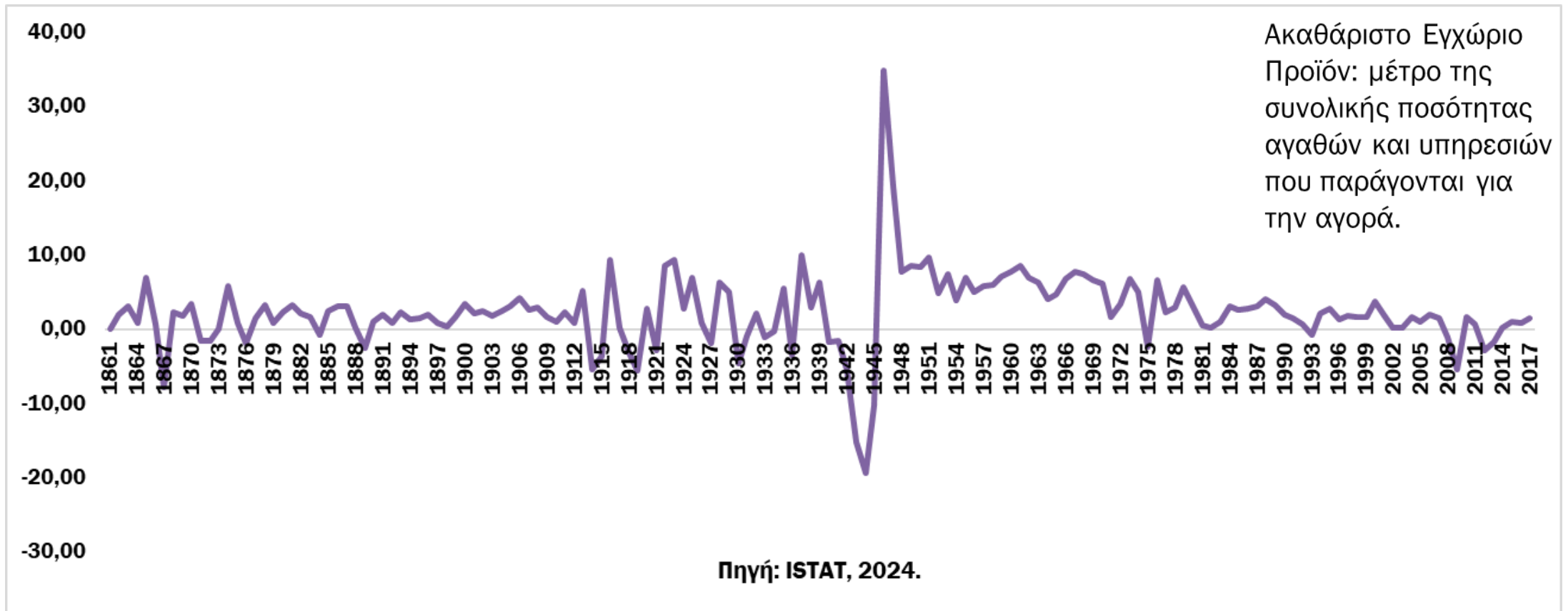
Ο εργατισμός

- Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1950, επιχειρείται η κατανόηση της σχέσης κοινωνίας-εργοστασίου. Διερευνάται ο ρόλος των συνδικαλιστικών ενώσεων (διακύβευση οργανωτικής υπόστασης Ομοσπονδίας εργατών μετάλλου, η Ομοσπονδία Εργατών γης εντείνει τις ανταγωνιστικές τάσεις των εργατών κατά τη διαδικασία ταξινόμησης των νέων ειδικοτήτων) και ο ρόλος των εργοστασίων [FIAT, Pirelli, Olivetti Ivrea (βιομηχανία τεχνολογίας Η/Υ), υφαντουργία].
- Στην οπτική των υποστηρικτών του εργατισμού ο ανειδίκευτος εργάτης, η αλυσίδα παραγωγής και η εντατικοποίηση της εργασίας, στον χώρο του φορντισμού και του τεϊλορισμού, γεννούν τον εργάτη μάζα, έναν νέο εργάτη στη θέση του παλιού.
- Ο εργάτης-μάζα βιώνει την αποξένωση από την εργασία, βρίσκεται σε μία σχέση «άρνησης της εργασίας». Αυτή η άρνηση εμπνέει τον εργατισμό. Το κεφάλαιο στηρίζεται στην εργασία, επομένως η «άρνηση της εργασίας» είναι η δύναμη που θα παλέψει ενάντια στο κεφάλαιο. Αυτό, όμως, σημαίνει ότι το νέο υποκείμενο δεν συνδέεται με οποιαδήποτε δυνατότητα «ταξικής σύνθεσης». Η επισήμανση σχετίζεται με τον εργατισμό και το κενό που παρουσιάζει σε επίπεδο εξέλιξης της εργασίας (Negri, A., 1983, σ.σ. 30-31).

Αποσαφηνίσεις, μαζική παραγωγή

- Ο Κ. Marx ονομάζει «μαζική κοινωνική εργασία» αυτήν την εργασία που παρατηρείται στο στάδιο εξέλιξης της παραγωγής κατά το οποίο η εργασία του εργάτη συντονίζεται απολύτως με τις μηχανές (Marx, 2002, σ. 439).
- Ο συντονισμός των εργατών με τις μηχανές και η αποειδίκευση της εργασίας, ως μέσα αύξησης του πλήθους των προϊόντων και της μείωσης του απαιτούμενου, για την παραγωγή, επινοείται από τον H. Ford, ο οποίος δημιουργεί τη γραμμή συναρμολόγησης (Watson, 2005, σσ. 259-260).
- Στον φορντισμό η υπερεργασία είναι αυξημένη λόγω του αδιάκοπου και εντατικού συγχρονισμού του ρυθμού της εργασίας με τον ρυθμό των μηχανών, κάθε λεπτό της παραγωγής μετατρέπεται σε παραγωγικό (Coriat, 1985, σσ. 73-75).
- Στη φορντική παραγωγή είναι καθοριστικό το κριτήριο της αποδοτικότητας, δηλαδή ο εξαντλητικός υπολογισμός του χρόνου ολοκλήρωσης της μίας τυποποιημένης εργασίας και του χρόνου μετάβασης στην επόμενη (Gorz, 1999).
- Κατά την εφαρμογή των μοντέλων του φορντισμού και του τειλορισμού πραγματοποιούνται μεταβολές σε ομάδα εργασιακών θέσεων. Οι αλλαγές δεν διαρκούν στον χρόνο. Οι τάξεις προκύπτουν από την πολιτικοοικονομική δομή, τον συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων και την επιρροή της εκάστοτε ιδεολογίας, δηλαδή οι τάξεις αποτελούν την έκφραση του κοινωνικού συσχετισμού (Lytras, 2017).

Ιταλία: ΑΕΠ ετήσιο ποσοστό % μεταβολής 1861-2017

Ο κοινωνικός εργάτης

Σύμφωνα με τον A. Negri:

- Η εργατική φύση του κοινωνικού εργάτη είναι αυτή η οποία τονίζεται, πέραν της κοινωνικής του φύσης.
- Η ταύτιση του εργατικού με το κοινωνικό είναι αδιαμφισβήτητη.
- Ο κοινωνικός εργάτης αποτελεί την εξέλιξη του εργάτη-μάζα, πρόκειται περί μιας μετάβασης.
- Το στοιχείο της αγωνιστικότητας του εργάτη-μάζα έρχεται να ταιριάζει με τον πολιτικό χαρακτήρα του κοινωνικού εργάτη, ο οποίος ανασυγκροτεί τις δυνάμεις της εργασίας και κατευθύνει προς την πρόοδο.
- Ο μετανάστης-πολυεθνικός εργάτης ως «κοινωνικός κόμβος της πολυεθνικής ανασύνθεσης του κεφαλαίου», ενισχύει την προοπτική μιας επαναστατικής στρατηγική (Negri, 1983, σ. 214).
- «Ο κοινωνικός εργάτης θα ανασυνθέσει ... εκείνο που το κεφάλαιο διέσπασε και διαχώρισε» (Negri, 1983, σ. 211).
- Ο κοινωνικός εργάτης συγκροτεί την κοινωνία στη βάση της παραγωγής και αυτή η παραγωγική και πολιτική συγκρότηση περιβάλλεται και κατευθύνεται από το πλήθος (Hardt & Negri 2004).

Μεταβάσεις της κυριαρχίας

ΑΠΟ	ΠΡΟΣ
Τη ρήξη μεταξύ της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής και των παγκόσμιων εξουσιαστικών σχέσεων.	Μία αμιγώς κεφαλαιοκρατική τάξη πραγμάτων.
Τη σύγκρουση ή τον ανταγωνισμό των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων.	Μία ενιαία δύναμη του παγκοσμίου ελέγχου.
Το παραδοσιακό διεθνές δίκαιο.	Τη νέα, κυριαρχική, υπερεθνική, παγκόσμια εξουσία. Αυτοκρατορική έννοια δικαίου.
Τη σχέση παγκόσμιας αγοράς και κεφαλαίου.	Ενιαία ρύθμιση της παγκόσμιας αγοράς και των παγκόσμιων εξουσιαστικών σχέσεων.
Την πειθαρχική κοινωνία.	Την κοινωνία του ελέγχου.

Η αυτοκρατορία

- Η έννοια ανάγεται στην αρχαία Ρώμη. Αυτήν την ιστορική περίοδο το δίκαιο και οι ηθικοί κανόνες αναγνωρίζονται ως μία ένωση εντός της αυτοκρατορίας.
- Η αυτοκρατορία εγκολπώνεται όλο τον χώρο που θεωρείται πολιτισμός, έναν χώρο απεριόριστο και καθολικό, και το δίκαιο, το οποίο περικλείει όλο τον χρόνο στο ηθικό του θεμέλιο.
- Δεν γεννάται αυτοβούλως, αλλά για λόγους επίλυσης των συγκρούσεων. Σε αυτήν τη βάση μέλημά της είναι η διεύρυνση των συναινέσεων που εξασφαλίζουν την εξουσία της.
- Αποτελεί, ταυτοχρόνως, συγκεντρωτική κατασκευή κανόνων και ευρεία παραγωγή νομιμότητας.
- Παρουσιάζεται ως μια παγκόσμια δύναμη εκτελούμενη από ένα και μοναδικό κέντρο εξουσίας. Είναι η ανώτερη παγκόσμια ισχύ.

Νέα τάξη πραγμάτων

- Δημιουργία μιας νέας κανονιστικής εξουσίας, για τη διασφάλιση και τη συνέχεια του συστήματος καταναγκασμού.
- Στη νέα εξουσία ενσωματώνεται η **οικονομική** και η **πολιτική** εξουσία ως όλο.
- Δικαϊκός μετασχηματισμός: δικαϊκά μορφώματα τα οποία συγκεντρώνουν και ρυθμίζουν την παγκόσμια αγορά και τις εξουσιαστικές σχέσεις.
- Η δικαϊκή ρύθμιση, αμέσως ή εμμέσως, αναδιαμορφώνει το εσωτερικό δίκαιο των εθνικών κρατών, επομένως υπερκαθορίζει το εσωτερικό δίκαιο κάθε κράτους.
- Η νέα τάξη πραγμάτων παρουσιάζεται ως μόνιμη, διηνεκής και αναγκαία.

Πως λειτουργεί η νέα εξουσία

- Η νέα εξουσία πέραν της πειθαρχικής εξουσίας. Από την **πειθαρχική κοινωνία** στην **κοινωνία του ελέγχου**.

Παράδειγμα πειθαρχικής κοινωνίας κατά Hartd & Negri: New Deal και κρατικός παρεμβατισμός. Το κράτος καλεί μαζικά την κοινωνία για την αντιμετώπιση του οικονομικού κραχ του 1929, όμως υποκρύπτεται η εξυπηρέτηση των κεφαλαιοκρατικών ιμπεριαλιστικών συμφερόντων. Το κράτος, αν και απομακρυσμένο από τον κάθε κεφαλαιοκράτη ξεχωριστά, εξυπηρετεί το συλλογικό συμφέρον του κεφαλαίου. Παρεμβαίνει στα συμφέροντα του κεφαλαίου όταν οι κεφαλαιοκράτες αναπτύσσουν ανταγωνιστικές πρακτικές, οι οποίες ελλοχεύουν κινδύνους για το κεφάλαιο

- Οι κοινωνικοί θεσμοί της πειθαρχικής κοινωνίας καταρρέουν και τη θέση τους καταλαμβάνουν τα δίκτυα της κοινωνίας του ελέγχου.
- Έμμεσος έλεγχος με εργαλεία τα μέσα επικοινωνίας και κοινωνικής δικτύωσης ή τους φορείς προστασίας, αυτά τα εργαλεία λειτουργούν ως μηχανισμοί ελέγχου των υποκειμένων.
- Εσωτερίκευση της πειθαρχίας, μη διακριτά τα όρια πειθαρχίας και βούλησης.
- Γενίκευση της πειθαρχίας μέσα από καθημερινές πρακτικές, έτσι ο έλεγχος εκτείνεται πέραν των ορίων των κοινωνικών θεσμών. Πρόκειται περί «αυτόβουλης αλλοτρίωσης».

Το πλήθος (multitude) κατά Hardt & Negri

- Αποδίδεται διαφορετικό περιεχόμενο στον όρο. Από όχλος ή από το σύνολο των κυριαρχούμενων, μετατρέπεται σε ένα πλήθος σκεπτόμενο, παραγωγικό και συθέμελα κοινωνικό που αμφισβητεί την υπάρχουσα ταξική δομή.
- Αμφισβητεί την καπιταλιστική ταξική δομή.
- Δρα και αντιδρά πολυδιάστατα, σε διαφορετικά πεδία και αντικείμενα.
- Αποτελείται από διανοητικώς εργαζομένους, μη διοικούμενους παρά μόνο με τη βία.
- Εκφράζει τη διάλυση των τάξεων και μαρτυρά την αδυναμία αυτό-οργάνωσής τους.
- Ενσαρκώνει την ελευθερία έκφρασης και επικοινωνίας στη βάση της ισότητας, εντός ενός ενιαίου κοινωνικού χώρου εργασίας και συμβίωσης.
- Απομάκρυνση από οποιαδήποτε σύνδεση με κεντρική εξουσία και ιεραρχία.

Το πλήθος και η αποστασιοποίηση από δόκιμες έννοιες

ΠΛΗΘΟΣ ΚΑΤΑ HARDT & NEGRI	ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΤΑ HARDT & NEGRI	
Πολλαπλότητα μοναδικοτήτων- πολυμορφία. Το πλήθος είναι πολυάριθμο.	Λαός	Παραπέμπει σε μία ενιαία ταυτότητα, σε ένα σύνολο.
Διατήρηση της κοινωνικής πολλαπλότητας και διαφορετικότητας εντός ενός πλήθους που ενεργεί από κοινού.	Μάζα	Ασαφή ενότητα. Μαζοποίηση διαφορών. «Όλα τα χρώματα ... ξεθωριάζουν σε γκρι» (Hardt & Negri, 2004, σ. xiv-xv).
Ενώνει όλους τους εργαζομένους της παραγωγής και λειτουργεί ως αποδέκτης του πλουραλισμού των υποκειμένων.	Εργατική τάξη	Περιλαμβάνει τους μισθωτούς, αλλά όχι όλους του εργαζομένους και τους φτωχούς

Βλ. Hardt, M., & Negri, A. (2004). *Multitude*. New York: The Penguin Press.

Σημαντική σημείωση:

«Η εργατική τάξη, σύμφωνα με τη μαρξιστική προσέγγιση, είναι η ομάδα των ατόμων, τα οποία δεν έχουν στην ιδιοκτησία τους μέσα παραγωγής και ασκούν παραγωγική εργασία στις καπιταλιστικές σχέσεις. Η παραγωγική εργασία ... είναι η εργασία η οποία ανταλλάσσεται άμεσα με κεφάλαιο και δημιουργεί υπεραξία» (Λύτρας, 2016, σ. 97).

Κριτική στο έργο των Hardt & Negri

- Αναφορά εξαντλητικού αριθμού διαφορετικών θεωρητικών απόψεων. Συχνά η ανάλυσή είτε οδηγεί στην υπερβολή, την οποία παραδέχονται και οι ίδιοι, είτε κινδυνεύει να τύχει αυστηρής κριτικής εξαιτίας των άστοχων συνδέσεων, όπως π.χ. η προσέγγιση των σταδίων της παραγωγικής εξέλιξης (όπως π.χ. φορντισμός) με μοναδικό κριτήριο την πειθαρχία.
- Περιγραφή των κοινωνικο-ιστορικών μεταβάσεων ως μια αλληλουχία ιστορικών γεγονότων που σκοπό έχουν την εξυπηρέτηση της «διαχρονικότητας» της αυτοκρατορίας.
- Η εργατική τάξη προσεγγίζεται, μέσω ατεκμηρίωτων και ανυπόστατων ισχυρισμών, ως μία έννοια η οποία αποσκοπεί να διακρίνει τους μισθωτούς αφενός από τους ιδιοκτήτες αφετέρου από τους υπόλοιπους εργαζομένους. Η προσέγγιση αποδεικνύει άγνοια περί της ταξικής δομής και της διαδικασίας κατά την οποία προκύπτουν οι τάξεις (όχι οι έννοιες) ως αποτέλεσμα της παραγωγικής συγκρότησης και του συσχετισμού των εκάστοτε δυνάμεων.
- Αμφισβητείται η κατεύθυνση και το περιεχόμενο του πλήθους, ιδιαιτέρως αν γίνεται λόγος περί στρατηγικής του πλήθους, διότι στερείται πολιτικού προσδιορισμού, τοποθέτησης και συγκεκριμένων στόχων, υπό την έννοια του αποτελέσματος ενώ παράλληλα χαρακτηρίζεται από απροσδιοριστία.

Κριτική στο έργο των Hardt & Negri

- Το πλήθος παρουσιάζεται απομακρυσμένο από την παραγωγική δύναμη της εργασίας και τις επιδράσεις της. Η ασάφεια ενός ετερόκλητου «πλήθους» παραπέμπει περισσότερο σε περιόδους που η «νέα μεσαία τάξη» απογυμνώνεται και τότε αποκαλύπτεται το πρόσκαιρο και κούφιο, ταξικά, έδαφος πάνω στο οποίο κατασκευάστηκε. Η ονομαζόμενη «νέα μεσαία τάξη» δεν θα είχε την παραμικρή επιρροή στην ταξική δομή, διότι ουδέποτε αποτέλεσε συλλογικό υποκείμενο επομένως δεν έχει τη δύναμη της αυτό-οργάνωσης, ούτε πρότεινε στρατηγικές για την μισθωτή εργασία (Λύτρας, 2014).
- Το πλήθος παραπέμπει σε έναν κατασκευασμένο σχηματισμό ομάδων, σχηματισμός ο οποίος προσχηματίζεται στοιχεία αντίδρασης ή ακόμα και ανταρσίας κατά του καπιταλισμού. Ο όρος χρησιμεύει ως διανοητικό εργαλείο. Το πλήθος προτάσσεται ως μία ενιαία δύναμη, ανεξαρτήτως της αυθαιρεσίας των συνδέσεων και της απουσίας προσδιορισμού των σκοπών της αναφερόμενης ως δύναμης, και επιδιώκει μία, δίχως στόχο, αποδόμηση του συστήματος (Λύτρας, 2014).

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Coriat, B. (1985). *Ο εργάτης και το χρονόμετρο. Τειλορισμός - Φορντισμός και μαζική παραγωγή*. Αθήνα: Κομμούνα.
- Gorz, A. (1999). *Η αθλιότητα του σήμερα και η προοπτική του αύριο*. Αθήνα: Νέα σύνορα, Λιβάνη
- Hardt, M., & Negri, A. (2002). *Αυτοκρατορία*. Αθήνα: Scripta.
- Hardt, M., & Negri, A. (2004). *Multitude*. New York: The Penguin Press.
- Hardt, M., & Negri, A. (2011, 7-9). Ο καιρός του πλήθους. *Σύγχρονα θέματα* (114), σσ. 48-56.
- Λύτρας, Α. Ν. (2014). *Η ταξική δομή του σύγχρονου καπιταλισμού: Η κοινωνική πόλωση και το ζήτημα του συλλογικού υποκειμένου*. Ανάκτηση από MAXΩME.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Λύτρας, Α. Ν. (2016). *Η μισθωτή εργασία στην κοινωνική οργάνωση. Οι πραγματικότητες στην απασχόληση και η εδραίωση της εργασιακής αυτονομίας*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Lytras, A. N. (2017). *A radical policy for combating unemployment. The future network: Autonomous workers, stock holders, consumers and the state* (e-book). Athens: Papazisis
- Marx, Κ. (2002). *Το κεφάλαιο. Κριτική της πολιτικής οικονομίας. Το προτσές παραγωγής κεφαλαίου* (Τόμ. 1). (Π. Μαυρομμάτης, μετάφρ.) Αθήνα: Σύγχρονη εποχή
- Negri, A. (1983). *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη. Ο Ιταλικός Μάης*. Αθήνα: Κομμούνα.
- Negri, A. (1998). *Back To The Future*. Ανάκτηση από: <https://antonionegriinenglish.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/09/back-to-the-future.pdf>.
- Watson, T. J. (2005). *Κοινωνιολογία, εργασία και βιομηχανία*. (Ι. Ψημμένος, Επιμ.) Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Ευχαριστώ!